

Anita Goldman

Att plantera för ett större liv. En sommaressä.

Anita Goldman
Att plantera för ett större liv. En sommaressä.

© Anita Goldman 2022
Utgiven av Föreningen Valv
Omslag av Julia Martinsson
Textsättning av Tomas Einarsson
foreningervalv.se

Du som önskar skriva ut denna text kan med fördel göra det med två sidor per uppslag, det sparar papper och ger en behaglig textstorlek anpassad för läsning på papper.

Öppna pdf:en i Acrobat Reader (hämtas gratis på adobe.com/se) och välj »Skriv ut«.

I dialogrutan, under *Anpassning av sidstorlek och sidhantering*, välj »Flera«, under *Sidor per ark*, välj »2« och under *Sidordning*, välj »Vågrät«. Välj »Skriv ut«.

ANITA GOLDMAN

Att plantera för ett större liv En sommaressä

Sådana förunderliga ting har skett, mina vänner, och jag har länge varit på väg att sätta mig ned och skriva till er och berätta. Men jag har varit så upptagen, ja så absorberad av allt det sällsamma, att jag inte fått ro att stanna inomhus och slå mig ned vid skrivbordet, vid datorn.

Men nu har tiden kommit – försommartiden – då vi som är med trädgård, vi som odlar, kan ta det lite lugnare, sakta ned. Vårens fröodlingar har omskolats i större behållare och nu äntligen flyttat ut till den plats där de skall leva och sedan dö. Det gäller blommorna, medan

grönsakerna skall fortsätta livets cykel inne i min och mina gästers matsmältningskanaler. Ahh, att jag finge skriva en lovsång till var och en av dem. En till vitlökarna – de lilaspräckliga som jag satte ned i pallkragen på senhösten och som nu står ranka med sina långa spetsiga blad som jag nyper av ibland för att under väntan få i mig av den underbara vitlökssmaken. Och visst borde jag komponera en lovsång till salladerna i ärtgrönt och bourgognerött, eller de limegröna med brunspräckliga blad, eller de som skiftar i röda nyanser medan basen är ljus grön, eller de krispigt supergröna. Och sedan en lovsång till lökarna och en till dillen – den svenskaste av sommarkryddor – och till persiljan, de storbladiga och de krusbladiga. Och då har jag ännu inte nämnt kålen; de lila och rosa och svarta och gröna som jag odlar lika mycket för deras skönhet som för smaken och väntar otåligt tills ringblommorna och solrosorna skall skjuta upp och fylla ut varje möjlig plats mellan de uttrycksfulla kålbladen.

Ahh, så mycket mer jag skulle vilja nämna och då har jag ändå inte kommit in på perennerna som har fritt spelrum att göra sin grej, jättevallmon sin och pionen sin och rosorna sina. Jag har klippt ned och rensat undan och kanske lagt till något runt rötterna som jag hoppas skall få perennerna att må extra bra och sedan vattnat under en lång kall vår och tittat ut över rabatterna från fönstret och huttrat och tänkt att vi borde plantera något

mer, för det ser så kalt ut mellan växterna och varje år och på nytt glömmer jag hur frodigt och vilt och yppigt det kommer att se ut när allt slår ut, glömmer för att en sådan obeskrivbar rikedom och skönhet kan man inte minnas, bara erfara, igen och igen, varje försommar och på nytt och som om det var första gången.

Samtidigt är det just detta igenkännande och ihågkommande som bidrar till ett rikare seende, ett djupare, där närvaron i just detta ögonblick förenar sig med minnet av de andra ögonblicken när man stod där – häpen och betagen – och såg jättevallmons luddiga stora knopp i precis sin egen takt låta bit på bit av de tunga foderskalen falla, för att sedan med oerhörd självklarhet öppna sig. Jag rodnar lite när jag kikar in där mellan de stora silkespappersliknande blombladen, rosa eller vita och med stora svarta fläckar som om någon verkligen bestämt sig för att pytsa ut färg med en pensel rakt ned på blombladen, samma kolsvarta färg som de många ståndarna runt pistillen med sitt utsökta mönster. Det ser ut som om tunna remsor av marsipan lagts i ett exakt mönster från centrum till periferi och jo, det känns lite ofint att stirra ned i denna uppenbarade erotik och blombladen sluter sig verkligen igen, som skyddade de det uppenbarade för min nyfikna blick.

Det är detta jag ville berätta för er, mina vänner, om dessa tusentals mirakler som sker varje morgon när jag går ut i min trädgård; skulle vilja i detalj skildra varje

underverk för sig och symfonin de skapar gemensamt. Och alla de ljuva och stormande känslor de väcker hos mig. Det finns tid nu för allt detta, det är snart midsommar och för oss med trädgård är den bråda tiden nu över, det är verkligen mitt på sommaren i trädgården – och jag skänker en tanke åt de som går på semester först nu, som tänker att midsommar är sommarens upptakt, medan vi med trädgårdar vet att den signalerar dess mittpunkt. Från och med nu är allt trädgårdsmästaren behöver göra att vattna vid torka och snoppa av vissnande knoppar för att ge mer växtkraft åt nya knoppar. Och förundras och njuta av allt det som trädgårdslandet ger.

Kanske ändå att sommarens definitiva entré varje år sker vid månadsskiftet mellan maj och juni, när det blommande hagtornet som ger sig hän släpper alla hämningar. Mitt träd är jättestort, hagtorn kan bli omkring 500–600 år gammalt och gården anlades på 1860-talet så kanske är det från dess. Våra vänner från växtriket har ofta längre liv än vi och långt mer tålamod. Jag sitter under mitt hagtornsträd och lär mig om uthållighet och om en skönhet som aldrig snålar med sig själv, det är bara vi som bekänner oss till begränsningarnas evangelium. Hagtornet skakar på sina överflödsfulla grenar som om det skrattade lite åt mig, åt min tyngd och åt min självviktighet, ett underbart ord som jag just fann på Google translate för *self importance*.

Självviktigheten får sig alltså en törn i trädgården. Och även otåligheten, inte endast min tyvärr ansenliga, utan vår civilisations. För aldrig har väl en civilisation haft så lite tid som vår? Vi har mer tidsinsparande maskiner, kommunikations- och transportmedel än någon civilisation före vår. Samtidigt pressar vi oss själva och vår miljö, tills båda är utarmade. Jorden och havet och vårt inre hotas av utbrändhet.

Men en trädgård kan man inte kvicka på. Nåja, man kan tillföra god jord och de bästa förutsättningarna, men sedan får trädgårdsmästaren lugnt vänta på naturens egen rytm. Kanske är trädgårdsarbete vår tids stora motståndshandling? En förberedelse för och ett steg i riktning mot att ställa om vår civilisations hela förhållande till naturen.

Trädgårdsarbete är arbetskrävande, det fordrar oändligt tålamod och en precis uppmärksamhet. Som trädgårdsmästare utvecklar man en alltmer detaljerad kunskap om jord och växter, om väderlek och om olika växtzoner och topografier. En trädgård kan inte skyndas på, den har sitt eget förhållande till tiden. När trädgårdsmästaren anpassar sig till trädgårdens cykler och kalibrerar sin kalender

efter dess behov, så har livet en möjlighet att frodas och lukta och smaka gott. En stressad trädgårdsmästare ger upphov till en stressad trädgård.

Den amerikanske ekoteologen Norman Wirzba har fått upp mina ögon för trädgårdsarbetets andliga aspekter: Att ta hand om en trädgård är att ge utrymme åt annat liv än just det mänskliga, skriver han. Att se till att det mår väl, blomstrar. Trädgårdsarbete är en form av gästfrihet, där fokus ligger på att välkomna och underlätta andra varelsers välmående. Med en religiös språkdräkt skulle man kunna benämna det som att vara aktiva vittnen till Guds oändliga gästfrihet. Den som vill utföra ett gott trädgårdsarbete måste leva nära livet som pågår i trädgården, vara lyhörd för dess behov, avsätta sig själv som universums centrum och i stället fokusera på olika former av tjänande. Trädgårdsmästaren lever ett liv av omhändertagande och ömsesidigt beroende och hänger sig på så sätt åt att förstärka skapelsens medlemskap. Men varje trädgård är sin egen specifika värld, med sina villkor och möjligheter.

Att vara trädgårdsmästare är att lära känna sin trädgårds potential, men också dess gränser. Att ge sig hän till en plats, att lära känna den på djupet, att ha tålamod med det som växer, att inte kunna kontrollera resultatet, att vara uppmärksam och följsam, att misslyckas och lyckas, att vara i ett ständigt samtal med just den jordmånen och det solljuset och den platsens vindar och regn. Att

ta allt detta i beaktande, att anpassa sig till detta. Att vara trädgårdsmästare är att vara partikulär: Att lära känna en viss jordtyp, ett visst klimat, vissa växter och djur, att bli intim med skapelsen.

Är det inte detta som är Kärlek? Vi älskar aldrig alla människor eller hela jorden och om vi försöker göra det så hamnar vi i ihåliga och högtidliga kungörelser, till intet förpliktigande. Som trädgårdsmästare odlar vi en form av kunskap som är intim och bygger på erfarenhet. Sådan ser – tänker jag mig – en hållbar kärlek till skapelsen ut. Den uttrycker en form av medlemskap i skapelsen. I skapelseberättelsen placerar Gud människan på en särskild plats, i en särskild trädgård.

Om detta talar också Wendell Berry, den amerikanska ekologiska rörelsens nestor, författare, poet och kämpe för de amerikanska familjejordbrukets bevarande. I *Konsten att vara här* (Ariel, 2017) skriver han:

För att människan ska kunna ha ett ansvarsfullt förhållande till världen, måste hon föreställa sig sin plats i den. Genom vår föreställning ser vi den upplyst av sin egen unika karaktär och av vår hängivenhet inför den. Genom vår föreställning känner vi med sympati igen de medlemmar, mänskliga och icke-mänskliga, med vilka vi delar vår plats. Genom sådan lokal erfarenhet ser vi det nöd-

vändiga i att visa ett slags förebyggande sympati mot alla medvarelser, alla grannar med vilka vi delar världen.

Hängivenheten, skriver Berry, måste vara personlig, annars är den ingenting alls. Jag reflekterar över detta när jag ser de underbara och upprörda ungdomar som med jämna mellanrum drar genom våra gator och torg och kräver omställning och klimaträttvisa. De flesta av dem lever urbana liv. Har de, undrar jag när jag ser de unga och arga ansiktena, något älsklingsställe i naturen? Ett träd de är befryndade med, en trädgård där de varje sommar plockar vinbär? Hur många av dem har sått frön av rädisor eller solrosor (jag föreslår nu de enklaste såderna) och sett dem gro och skördat dem? Hur många ungdomar världen runt har sett en livs levande ko, än mindre sett den mjölkas? Hur många har grävt runt en potatisplanta och känt tillfredställelsen när handen träffat på en oval skapelse, så vacker och ändamålsenlig när den frigörs från jorden.

Många av de unga klimataktivisterna är födda strax innan eller efter år 2007, ett historiskt årtal i berättelsen om människans liv på denna planet. Det året var det första då fler människor levde i städer än på landsbygden. Dessutom lever en miljard av dessa stadsbor i slumstäder präglade av armod, överbefolkning, kriminalitet och eländiga hygieniska förhållanden. Med detta förlorade

en majoritet av mänskligheten den naturliga cykeln som vi alltid varit en del av och organiserat våra liv kring. Som av ett sammanträffande var 2007 också året då FN:s klimatpanel i sin fjärde rapport för första gången slog fast att de klimatförändringar vi kan iaktta är ett resultat av människans aktiviteter.

Jag minns när jag lyssnade på den beundransvärda Greta Thunbergs sommarprogram. Hon berättade bland annat om hur hon åkte cross country över USA med sin far. Jag har gjort det själv, för många år sedan. Jag minns det som en mäktig naturupplevelse. Man passerar en blandning av några av de mest överväldigande landskap som finns på denna planet. Jag kan ha fel, men som jag minns det, reflekterade jag under programmet över att den världsberömda klimataktivisterna inte en gång stannade upp i berättelsen för att med lyssnaren ta in landskapet och bryta ut i förundran över dess skönhet och väldighet.

Inte en gång.

Jag har diskuterat detta med vänner i min ålder och de säger att unga människor inte förhåller sig till naturupplevelser på samma vis som vi som är äldre. Om detta vet jag inget och må så vara. Ändå blir jag orolig, jag undrar hur denna unga generation, den mest urbana i världshistorien, skall orka hålla kampen uppe – hålla ut och hålla i, som det hette under coronapandemin – utan djupare rötter i den jord de skall rädda? Utan en plats att vara

grundad på och utgå från, en sådan som Berry menar är alldeles nödvändig. Vrede och upprördhet räcker bara så långt, därefter – tänker jag – måste det till djupa band av inte endast ansvar, utan något som nog bara kan benämnas som kärlek.

»Vårt främsta försvar för naturen är vår kärlek för den«, skriver den välrenommerade brittiske journalisten och författaren Michael McCarthy, som under många decennier täckt frågor om naturen och ekologin för Englands största tidningar, inklusive *Times* och *The Independent*. I den självbiografiska *The Moth Snowstorm: Nature and Joy* betonar han känslans, ja kärlekens betydelse, i motståndet mot naturens förödelse. Han skildrar fint sina djupa skönhetsupplevelser i naturen, som barn och som vuxen. Han skriver om skönhetens betydelse, men inom en i grunden icke-religiös kontext:

Jag skulle faktiskt gå längre och säga att jag tror att detta band till naturen är själva hjärtpunkten i vad det är att vara människa, Naturen är inte den neutrala bakgrunden, utan i den djupaste psykologiska och fysio-

logiska meningen är den vårt hem – med alla de intensiva känslomässiga band som detta innebär.

De djupa banden till naturen formades tidigt. Vi börjar alltmer förstå att de cirka femtiotusen generationer som vi levde som jägare och samlare (Pleistocena) är viktigare för vårt psykologiska DNA än de femhundra generationer som vi levt som jordbrukare, då vi började bygga det vi kallar våra civilisationer. I den nya evolutionära biologin finner man förklaringar till varför barn älskar att gömma sig och klättra i träd, varför vi (som enda art) kan kasta ett objekt rakt på ett mål, varför vi rädda för ormar och spindlar och varför män gillar kvinnor med smal midja (de verkar inte vara gravida och därför mottagliga för samlag). Alla har vi väl hört talas om savannhypotesen som pekar på att människor föredrar öppna gröna landskap med gräs och träd, och öppen vy mot horisonten.

Men, argumenterar McCarthy, våra band till naturen har i moderniteten blivit satta i ghetton. Våra känslor för naturen och vårt behov av skönhet tas inte på allvar i våra samhällen. Sådant får antropologer eller andligt frälsta av olika slag hålla på med, tillsammans med dem som vurmar för naturfolkens eller de förindustriella kulturernas förhållande till naturen. Men det finns inte med i modernitetens kalkyler för hur man bygger hem eller skolor eller sjukhus. McCarthy redogör för några

numera rätt välkända vetenskapliga experiment som visar att sjuka människor tillfrisknar snabbare från en operation om de ser ett träd från sjukhusfönstret eller till och med om de ser en bild av ett träd.

Det finns en bild som nog mer än någon annan fått oss att förstå vår planets utsatthet och ömtålighet. Vi har ett precist datum för den; det var på julafton 1968 som den amerikanske astronauten William Anders knäppte bilden. Han ingick i besättningen för den första bemannade rymdfarkosten, Apollo 8, som lämnat jorden och cirkulerade runt månen. Den 24 december kom de fram bakom månens mörka sida och såg då framför sig en förunderlig anblick: en utsökt blå sfär som hängde fritt i den svarta rymden. Anders fotograferade vad han såg, bilden kom att kallas Earthrise. Detta var utan tvekan ett avgörande ögonblick i den mänskliga kulturens långa historia. För det var då som vi för första gången såg oss själva från avstånd, såg det klot vi lever på, såg hur ytterligt vacker vår planet är, denna blåhet helt omgiven av mörker och tomhet. Såg hur skör den är och hur ensam. Ingenstans nära finns en annan planet att hoppa till, flyga till, göra till sitt andra hem. Vi har inget annat hem än jorden.

Vi är bundna till naturen genom evolution, genom psykologi, genom våra själar och dess djupaste längtan hem, skriver McCarthy. Den hemlängtan har av religiösa språk

översatts till längtan till Gud. Men kan också stavas längtan till vårt hem, det som vi alltmer förnedrat och förstört. När vi förstör jorden förstör vi sidor hos oss själva, det är inte endast vårt fysiska beroende som utsätts för fara eller hot, utan själva vår grundläggande psykologiska makeup. Naturen är inte skild från oss, utan en del av oss. Den är lika mycket en del av oss som språket, även om vi kanske inte märker det så tydligt i det urbana livets tumult.

Skönheten står också i centrum i den danske bildkonstnären Morten Skriivers fina bok *Skönhetens befrielse: Förslag till en ekologisk estetik*. Skriver attackerar industrialismens fulhet.

Omkring 80 procent av världens totala byggmassa och infrastruktur har uppförts under den korta tidsrymd som varit efter andra världskriget. Dessa tusentals kvadratkilometer bebyggelse existerar knappt på våra mentala kartor över världen, men det är i denna vidsträckta grå intighet som största delen av jordens befolkning nu bor. Vi lever med fulheten, vi är så vana vid den att vi inte ser den. Vår uppmärksamhet är riktad mot åtskilda och isolerade punkter som vi utvalt. Vägen mellan dem

nonchalerar vi eller så vänjer vi oss att titta bort. De flesta platser vi passerar tänker vi på som icke- platser.

De gamla stadskärnorna är de högst värderade områdena i varje stad. Där bor de som har mest pengar (inklusive arkitekterna!). Där ligger exklusiva affärer, boutiques, det är dit turisterna vallfärdar. Men dessa stadskärnor är inte representativa, utan står som relikter från en försvunnen värld. De är just historiska center, nästan som kulisser. Omliggande transportsystem, lossningsplatser, lagerbyggnader, kraftverk och trafikmot är icke-platser där vi visserligen tillbringar en stor del av vår tid, men inte har ett förhållande till och där vårt behov av skönhet och hemkänsla inte kan näras. Urtypen för den moderna icke-platsen är kanske köpcentret; energislukande, ohistoriskt och helt lösgjort från de geografiska och kulturella omgivningarna.

Parallellt med att biodiversiteten är under press överallt på planeten försiggår nu en dramatisk reduktion av den globala kulturella mångfalden och de enskilda samhällenas estetiska nyansrikedom. Standardiseringen visar sig inte bara i byggnader och infrastruktur utan också som en genomgripande kulturell konformitet. Vi har en hela tiden ökad grad varor att välja mellan, men varorna liknar alltmer varandra. Detaljhandeln har på många platser försvunnit.

De krafter som undergräver naturens ekologiska system är desamma som utarmar den kulturella mångfal-

den. De kulturella gemenskaperna ersätts av en global marknad för alltmer individualiserad konsumtion. Men trots att vi blir alltmer individinriktade blir vi alltmer strömlinjeformade. Vi köper samma saker i Stockholm, Florens och Tokyo. Dricker samma kopp kaffe i Seattle och Malmö och Nairobi. Kvantiteten av ting som produceras är överväldigande, men kvalitén är låg.

»Liksom känslan för musik«, skriver Skriver, »blir känslan för skönheten i naturen starkare ju mer vi sysselsätter oss med den. Skönheten kallar på oss, den är ett löfte om en evig pakt mellan människan och universum. Det är en invitation att ta del av skapelsen.«

Här faller författaren in i den religiösa världens språkbruk, trots att han, liksom McCarthy, rör sig i en begreppsvärld där Gud och Bibeln inte är en grund att utgå från eller relatera till.

»Det finns inget annat än naturen«, slår Skriver fast. »Vi kan inte välja en annan plats, ett annat sammanhang. Naturens värde är absolut, precis som människovärdet.«

Många av dem som engagerar sig i och skriver om vår planets utsatta läge och vår civilisations förödande förhållande till naturen avvisar Gud och Bibeln å det bestäm-

daste. Den bibliska skapelseberättelsen anklagas för att ha grundlagt den dualistiska och hierarkiska uppdelningen mellan människa och natur och därmed satt den sten i rullning som nu lett till antropocen. Många tusentals år ligger mellan författandet av den bibliska skapelseberättelsen och det predikament som vi nu befinner oss i, men det minskar inte på vare sig antalet eller intensiteten i offensiverna mot de bibliska skapelseberättelserna. I stället är det just bland människor och grupper som i teori och praktik vill undersöka vårt samhälles grundvalar – de som nu lett oss till antropocen och till en galopperande klimatkris och arternas utrotning – som man idag finner de mest eldfångda attackerna mot Första Mosebokens första kapitel.

När feminister, nyandliga och miljöaktivister går till storms mot Bibeln tänker jag mig att de oförhappandes förkroppsligar ett dualistiskt sätt att tänka, ett där Bibeln antingen tillskrivs allt gott eller allt ont här på jorden. Igen och igen förekommer förenklade mytbildningar där Bibeln antingen upphöjs som ljuset som tänds i en mörk och hednisk värld, eller beskrivs som den patriarkala religion som för alltid gjorde slut på dyrkan av Moder Jord och helgjutna ursprungsbefolkningars välbalanserade förhållande till naturen.

Detta är, i mina ögon, ett i grunden oekologiskt förhållningsätt. För här vill man radera den egna kultur-ens rottrådar som sträcker sig långt ner i den mylla där

vi blivit till genom de berättelser som traderats under tusentals år, för att istället plantera in myter från andra kulturer. Dessa kan vi naturligtvis intressera oss för och inspireras av, men det är i den bibliska myllan som vår civilisation växt upp. Det är från den vi hämtat vår syn på vem människan är och kan vara på just denna jord under just dessa förutsättningar. En permakulturdesign som kastar ut grunden för att bygga en helt annan, det tror jag inte finns. (Om du inte vet vad permakultur är, så är det värt att googla.)

För nu vill jag använda mötet här med dig, läsare, för att lite grand lufta vår kulturfärs äldsta och kanske mest kända berättelse. Den som handlar om trädgårdarnas trädgård, den i särklass mest välkända och mest refererade till av alla trädgårdar i världshistorien. Den har stått modell för vår dröm om den såväl undersköna som fulländade ordningen i naturen, den som anpassats just för oss. Paradiset är att inte behöva göra annat än att sträcka ut handen och en mogen, perfekt rundad frukt faller i vår hand och smakar gudomligt. I ordets rätta bemärkelse.

Edens lustgård är sådan vårt liv här på jorden kunde vara om bara inte ... I tusentals år har det debatterats om vad detta »bara inte« består av, vad som är försyndelsen som gjorde att vi blev utkastade ur Paradiset och varför vi begick den och om vi kan komma tillbaka och i så fall hur.

I Bibelns upptakt, Första Moseboken 1–3, förekommer det två skapelseberättelser, två väldigt olika versioner. De bibliska redaktörerna – man får föreställa sig att de var män och fler än en – frångick centralperspektivet och ersatte det med en slags biblisk kubism, ett pluralistiskt perspektiv. Två versioner också för att det var stora och betydelsefulla ämnen som skulle avhandlas: Skaparen, skapandet, skapelsen och de skapade. Och deras inbördes förhållande. En enda berättelse, ett enda perspektiv, kunde inte täcka ett så vitt och betydande spektrum. Utan vidare upplysning till läsaren introduceras därför först en version och sedan en helt annan. Inga kommentarer binder samman de två versionerna, inga naturliga övergångar existerar. Som läsare får du själv skarva ihop sammanhangen i detta mångfacetterade prisma.

Mer än anmärkningsvärt är det då att de religiöst fundamentalistiska läsningarna haft en sådan livskraft och trängt djupt in människans idéer om sitt ursprung och sitt förhållande till skaparen och skapelsen, stängt in dem i så snäva och förbjudande ramar. Och alldeles särskilt remarkabelt att en stelbent läsning också har följt med in i de moderna ekologiskt inriktade tolkningarna. Där argumenterar man bland annat mot uttrycket Guds avbild. Man menar att det har kommit till för att sätta människan över skapelsen, strax under Gud. Högt upp i en hierarkisk pyramid, med andra ord, där djuren står under människan och växterna under djuren. Och

förstås kvinnan – som skapas av mannens revben – under mannen.

I den ena – den första – berättelsen skapar en majestätisk Gud världen från ingenting och enligt en i förväg uppjord plan. Jorden är öde och tom när Han sätter i gång. Han skapar ljus och Han skiljer det från mörker och han ser att det är gott. Himmel och jord och hav skapas och allt Gud skapar ser han som gott. På den tredje dagen skapar Han växtriket: Endast efter att jorden och växtligheten finns plats, skapar Gud sol och måne och därpå fåglar och fiskar och så resten av djurriket. Och först då människan.

I första skapelseberättelse är jorden redan fruktsam när människan anländer. Den är självgenererande: vad den ger kan de senare skapta människorna och djuren äta. Såväl djur som människa skapas först på den sjätte dagen. Den ena existerar inte utan den andra, utan de är sammanlänkade och likställda på det viset. De äter samma föda under samma villkor. Ingen levande varelse är köttätande, alla är vegetarianer, ja i själva verket veganer. Först efter syndafloeden, när Gud sluter ett nytt förbund med den nu långt mindre perfekta människan, tillåts människan vara köttätare. Först då säger Gud att markens djur och himlens fåglar skall känna skräck och fruktan för människan.

Om människan är Guds avbild (på bibelhebreiska *tse-*

lem), så bör hon likna honom. För att förstå vem människan skall sträva efter att vara, måste vi alltså utforska hurdan Gud är i detta kapitel. Vi finner en välvilligt inställd skapargud som i lugnt majestät ger upphov till en värld där det inte existerar några negationer, ingen ondska, inga förbud, ingen orm och ingen skam. Skapelsen är magnifik och välordnad, Skaparen är välsinnad och nöjd med sitt värv. Så borde alltså avbilden, människan, också vara. Liksom Honom är hon självtillräcklig. Det förekommer inget som saknas henne eller som hon måste vädja till, inte ett enda ögonblick i den kosmiska tiden då jorden inte är fruktbar och självförsörjande. Därför finns det inget behov i den första bibliska skapelseberättelsen för fertilitetsritualer och för en mänsklighet som skall producera en fertil jord; i stället är jorden skapad så och kommer att så förbli, om människan inte kommer i vägen. Detta är en viktig, ja avgörande teologisk poäng i berättelsen. Gud skapar ett ordnat universum och om människan inte kommer emellan så är skapelsen god och bördig. Hennes uppgift är att se till att Guds skapelse fortlöper på rätt sätt.

I Bibelns andra kapitel har det majestätiska och så metodiska fått vika för en mer rörig och jordisk berättelse. Här är inte allt gott, det finns ensamhet, det finns gränser, det finns tillåtet och förbjudet. När Adam – bokstavligen talat »jordlingen« – skapas av jorden (*adamah*)

existerar ännu inte grönskan, för den är inte längre självreglerande utan behöver människans arbete. Därför skapas människan först, för utan hennes arbete och regnet kan inget levande frodas. Ändå är det en fix och färdig trädgård som Herren erbjuder Adam. Den är inte endast rikt givande, den är också skön att se på.

Herren Gud lät alla slags träd växa upp ur marken, sådana som var ljuvliga att se på och goda att äta av. (Första Moseboken 2:19)

Naturlig skönhet är alltså ett begrepp från allra första början. Naturen är inte endast till för att nyttjas utan för att glädjas över – *nehmad lemare otovlemaahal*, ljuvliga att se på och goda att äta av. Det finns ingen enkelspårig nyttomoral i Toran, utan nyttan ingår i ett större sammanhang, där skönheten kopplas till nödvändigheten, den ena förutsätter den andra. Bibeltexten är en knäppordig och handlingsorienterad text, rik på verb och snål med adjektiv. Den målar inte upp scener och karaktärer, utan koncentrerar sig på skeenden. När någon eller något beskrivs så är det för att handlingen kräver det. Så är det till exempel med skönheten hos Sara, Josef, David eller Absalom. Och så måste vi förstå det här. En skapelse som är närande och god är också skön. Det sköna har ett värde i sig. När det fula tar över händer även något med näringen. Aldrig har detta varit mer uppenbart än idag.

Ett par rader ned ges människan sin huvudsakliga uppgift; att förvalta skapelsen:

Herren Gud tog människan och satte henne
i Edens trädgård att bruka och vårda den.
(Första Moseboken 2:15)

Leovdah uleshomra är bibelhebreiskan för det berömda bruka och vårda. Verbet för att bruka, att arbeta i bibelhebreiska, används också för att tjäna, framför allt att tjäna Gud. Denna urgamla koppling mellan arbete och tillbedjan finns uttryckt i många språk. På engelskan kommer ordet *worship* från *work* och på fornnordiska betyder dyrka såväl att hålla helig som att odla. På isländska är ordet för att odla just *dýrka*. På latin är ordet för att odla och ordet för att tjäna gudarna detsamma, *cult* och *cultus* används idag i uttrycket *cultivated land*, odlad mark och vidare i kultur.

Vårt förhållande till Gud och till trädgården/jorden är alltså besläktade, kanske rent av två sidor av samma sak. Det förekommer ingen hierarki här, där tillbedjan av Gud är bättre/större/mer märkvärdig än att odla sin jordlott. Vi har alltså att göra med ett ursprungligt förhållande, ett samband som nu gått förlorat eftersom majoriteten av jordens befolkning inte längre odlar och inte har någon som helst kontakt med jorden. Men också för att flertalet av dem som ännu gör det inte ser som sin

uppgift att bevara jorden, att ta hand om den, utan att maximera uttaget från den genom monokultur, kemisk gödning och bekämpningsmedel. Detta leder direkt över till nästa ord att vårda. Det hebreiska ordet *shomrah* betyder ordagrant att vakta, ett verb som används i senare biblisk lagstiftning för att beskriva vilket ansvar en förmyndare, väktare eller förvaltare har gentemot den som är den verkliga ägaren, den som givit honom uppgiften.

Vår kultursfärs första mytologiska människa var alltså trädgårdsmästare. Hon är den som förvaltar Skapelsen, hon som genom sitt arbete och omhändertagande bidrar till att livet skall rota sig och växa, näras och blomstra.

När människan äter den förbjudna frukten så bryter hon den gudomligt dragna linjen mellan människan och naturen genom att göra intrång på en del av naturen som inte var menad för hennes skull och hennes nyttjande. Det är därför hon blir fördriven från Trädgården. Fokus på läsningen av denna bibliska scen – en av de i särklass mest ikoniska – har alltid varit att Gud är bedrövad över att människan nu kan tillägna sig odödlighet och därmed sätta sig i Guds eget ställe. Men den handlar ju de facto lika mycket om hennes icke sanktionerade ekologiska överträdelser. Kanske är det själva överträdelsen i sig som är kapitlets fokus: Likt det Tjechovska geväret, vilket om det hänger på väggen i första akten måste avfyras innan pjäsen tar slut, så måste det som så uttryckligen förbjuds också överträdas. Om människan levde för

all evighet i Edens lustgård, i harmoni med skapelsen, så skulle ingen berättelse ta sin början.

Kan man läsa kunskapen om den begränsning den bibliske Herren sätter mellan människan och skapelsen, så att inte hon – likt Herren själv – kan förgöra den? Hon kan ta del av allt, bruka och njuta och vårda och ta hand om, men hon får aldrig glömma att kunskapen om livets innersta kärna inte är för henne att tränga in i, att behärska. Då kommer det att gå illa för såväl henne som skapelsen. Om livets innersta kärna splittras av människan – som i klyvnaden av atomen – då är människans exil från Trädgården ofrånkomlig. Om människan sätter sig över gott och ont kan hon inte längre leva i Guds skapelse. Då finns det ingen väg tillbaka. Det är det sista som händer i den andra bibliska versionen av skapelsen när Gud driver ut människan ur trädgården:

Och öster om Edens trädgård satte han keruberna och det ljungande svärdet att vakta vägen till livets träd.

(Första Moseboken 3:24)

Man skulle kunna läsa denna emblematiske scen som en ur-mytisk och föregripande berättelse (vilket alla riktigt goda myter är) om människans största synd; den att överträda gränserna för sin frihet, den att spränga ut sig – som en rymdkapsel, en atombomb – ur Skapelsen, att

ställa sig bortom den och samtidigt försöka bemäktiga sig den och kontrollera den. Idag är det kanske den förbjudna zonen i Tjernobyl som tydligast minner om det ljungande svärdet. Men i takt med den galopperande förstörelsen av vår planet kommer det att bli allt fler platser som blir obeboeliga, som vi driver ut oss själva från.

Vi har satts att leva i trädgårdarnas Trädgård – på denna oändligt sköna planet. Den hebreiska Bibelns skapelsemyt ger oss vägledande berättelser för hur vi kan tjäna och vårda den Skapelse som Gud i sin stora nåd har givit oss.

Men det tar tid att bli trädgårdsmästare. Det sker inte över en sommar, en odlingssäsong, utan flera. Det är i upprepandet och kvarstannandet som du och din trädgård börjar känna varandra, fördjupar kunskapen. Att bli med trädgård är som ett – gott – äktenskap, det byggs år från år genom delade erfarenheter, kriser och lyckostunder. Upprepningens vidunderliga evangelium.

Det gäller att vara närvarande och tålmodig, klarvaken och genomsläpplig. Stora krav? Eller egentligen vårt naturtillstånd, innan vi krånglade till det så mycket?

»Gudomlig uppmärksamhet kan man inte uppehålla bara så där, eller besöka vissa säsonger, som Venedig eller Schweiz.« skriver den underbara amerikanska poeten Mary Oliver, som är naturens och närvarons mest flitiga sångare. »Om du inte har några ceremonier, inga vanor, överdådiga eller enkla gör detsamma, hur kan du då nå trons verklighet eller ens ett moraliskt liv, utom på ett vagt vis? Våra livsmönster uppenbarar oss. Våra vanor är vår mätstock.«

Sedan jag blev med trädgård och hus och plats här i sydöstra Skåne, har jag allt som oftast gått ut i mitt landskap, i min trädgård med Mary Oliver. Hon är min guide fast hon aldrig satte sin fot på denna skånemylla.

Hängivenheten börjar med uppmärksamhet. Det är Olivers evangelium, som hon upprepar varje dag när hon rör sig i landskapet, där hon levde största delen av sitt liv, i trakterna kring Cape Cod i Massachusetts, USA. Där skrev hon sina älskade dikter om förundran inför rosens skönhet eller pionens eller dagmaskens mysterium eller gräsets eller de vita svanarnas.

Var uppmärksam, var förundrad och berätta om det! uppmanar Oliver ständigt läsaren. Det en väldig uppfordran som hon riktar inte bara till läsaren, utan också till sig själv. Att ta Skönheten på allvar, att ta Hänförelsen på allvar, att bokstavligen talat kasta sig in i Existensen, i Naturen, att våga ta sin upplevelse på allvar, ta sitt liv på allvar.

I prosasamlingen *Upstream* berättar hon i öppnings-
essän »Staying alive« om hur hon flydde det dysfunk-
tionella föräldrahemmet, skolkade från skolan och tog
med sig sina poesiböcker till skogen. Där lärde hon sig
andra läxor: »att stå upp för det som inte är som vi, för
att skönheten och världens mysterium, ute bland fälten
eller djupt inne i en bok kan återupprätta även det mest
sårade hjärta ... *redignify the worst stung heart.*« Kanske
bör man översätta: Ge även det mest sårade hjärtat vär-
digheten åter.

I trädgården upplever jag att just detta sker. Jag ger mig
själv och jorden värdigheten åter. Jag försöker svara på
Olivers stora frågor:

Vad betyder det att säga de där orden:

jorden är så vacker?

Och vad skall jag göra åt det?

Vilken är den gåva jag skall tillföra världen?

Vilket liv skall jag leva?

Jag skriver om skönheten och kärleken till denna vår så
hänföraende, utsatta och hotade jord. Jag planterar rädi-
sor och solrosor och sallader i alla färger. Jag planterar
för ett större liv. 🌱

